

Platon: Staten (uddrag: Hulelignelsen)

Oversat af M. Harbsmeier, S. Lund Jørgensen, R. Sevelsted og C.G. Tortzen,
Senklassisk tid (400-330 f.v.t.)

[514] ‘Og nu skal du danne dig et billede af, hvordan uddannelse – eller mangel på uddannelse – påvirker vores natur.

Du skal se nogle mennesker for dig i en underjordisk hule. Hulen har en indgang, som giver adgang til lyset udenfor, men den ligger langt borte i den fjerneste ende af hulen. Disse mennesker har levet der, siden de var børn, og har altid været i lænker, [b] med ben og hals så grundigt låst fast, at de ikke kan gøre andet end at blive på deres plads og se lige frem – de kan ikke engang dreje hovedet på grund af lænkerne. Langt oppe bag dem brænder et bål, og et sted mellem fangerne og bålet er der en sti, og langs med den skal du forestille dig, at der er bygget en lav mur – ligesom den skærm, gøglere stiller op foran publikum og bruger til at vise deres numre på.’

‘Fint,’ sagde han. ‘Det kan jeg godt forestille mig.’

‘Forestil dig også, at der på den anden side af denne mur går nogle mennesker, [c] der bærer på alle mulige genstande, som stikker op over muren. [515] De bærer også på statuer af mennesker og forskellige dyr lavet i sten og træ og en række andre materialer. Som man kunne forvente, laver nogle af disse folk forskellige lyde, mens andre er tavse.’

‘Det var dog et mærkeligt billede,’ sagde han, ‘og nogle mærkelige fanger.’

‘De er ligesom os,’ sagde jeg. ‘Tror du for det første, at de nogensinde vil have set noget af sig selv og hinanden ud over de skygger, bålet kaster ned på væggen foran dem?’

[b] ‘Nej da,’ sagde han. ‘Ikke når de hele livet har været forhindret i at dreje hovedet.’

‘Hvad så med de genstande, der bliver båret langs muren? Vil fangerne ikke også kun se deres skygger?’

‘Jo, selvfølgelig.’

‘Men hvis de nu kan tale med hinanden, vil de så ikke bruge ordet ‘virkelig’ om de ting, de kan se?’

‘Jo, nødvendigvis.’

‘Og hvad hvis fængslet har et ekko, som kastes tilbage fra væggen foran dem? Når en af de folk, der går langs muren, laver en lyd, så kan fangerne vel kun tro, at lyden kommer fra den skygge, som passerer forbi på væggen foran dem?’

‘Absolut,’ sagde han.

[c] ‘Så alt i alt,’ sagde jeg, ‘er det eneste, folk i den situation opfatter som virkeligt, skyggerne fra de forskellige redskaber og figurer.’

‘Ja, det er de tvunget til,’ sagde han.

‘Men sæt nu de blev løst fra deres lænker og kureret for deres uvidenhed,’ sagde jeg. ‘Prøv engang at overveje, hvordan det må påvirke deres natur. Når en af fangerne løses af sine lænker og pludselig tvinges til at rejse sig op, dreje hovedet, begynde at gå og se mod lyset, [d] føler han smerte, og lysets stråler gør det nærmest umuligt for ham at se

de ting, hvis skygger han tidligere har betragtet. Men når han så får at vide, at han har brugt sit liv på at betragte ligegyldigheder, og at han nu er tættere på det værende og ser bedre, fordi han kigger på ting, som er mere virkelige – hvad tror du så han vil sige? Hvordan tror du han vil reagere, når man viser ham hver af de ting der passerer forbi, og tvinger ham til at svare på, hvad det er? Tror du ikke, at han vil være forvirret? Vil han ikke tænke, at det han tidligere har betragtet, er mere virkeligt end det man viser ham nu?’

‘Jo, i høj grad,’ sagde han.

2 ‘Hvis man nu presser ham til at kigge lige ind i lyset fra bålet, [e] vil det så ikke gøre ondt i hans øjne? Vil han ikke vende om og løbe tilbage til de ting, han godt kan se? Og vil han ikke mene, at de ting virkelig *er* klarere end de genstande, man viste ham tidligere?’

‘Jo, sådan vil det gå,’ sagde han.

‘Og hvis man så slæber ham bort derfra,’ sagde jeg, ‘tvinger ham op ad den stejle og vanskelige skråning op til indgangen og ikke giver slip på ham igen, før man har trukket ham helt ud i sollyset, vil det så ikke gøre ondt på ham? [516] Vil han ikke blive vred over at være blevet trukket derop? Og når han er trådt ud i lyset og hans øjne fyldes af solens stråler, vil han så ikke være ude af stand til at se en eneste af de ting, som han nu får at vide er virkelige?’

‘Jo,’ sagde han, ‘i hvert fald i første omgang.’

‘Han vil altså have brug for at vænne sig til det, før han kan se noget deroppe,’ sagde jeg. ‘I begyndelsen vil skyggerne være det letteste at betragte. Derefter kommer spejlinger af mennesker og andre ting i vandoverfladen. Senere følger tingene selv. Efter denne tilvænning kan han så betragte de forskellige himmellegemer og himlen selv. Og her vil det være lettere for ham [b] at kigge på lyset fra Månen og stjernerne om natten end at betragte Solen og sollyset om dagen.’

‘Det er klart.’

‘Til sidst vil han nok langt om længe kunne betragte solen – ikke dens spejling i en vandoverflade eller et andet fremmed sted, men Solen selv. Han vil betragte Solen i sig selv, på dens eget sted og se den, som den er.’

‘Ja,’ sagde han. ‘Sådan må det være.’

‘På det tidspunkt vil han så regne ud, at det er Solen, der er årsag til de skiftende årstider og årenes gang, som styrer alt i den synlige verden, [c] og som på en måde er årsag til alt det, de så nede i hulen.’

‘Ja,’ sagde han. ‘Det vil uden tvivl være det næste skridt på vejen.’

‘Når han så tænker tilbage på sit første hjem, på opfattelsen af visdom dernede og på sine tidligere medfanger, tror du så ikke, han vil være lykkelig for sit nye liv og have ondt af de andre nede i hulen?’

‘Jo, det vil han bestemt,’ sagde han.

‘Forestil dig nu, at hæder, ros og præmier var en del af livet nede i hulen, og at man belønnede de folk, der var hurtigst til at genkende de ting der passerer forbi, bedst til at huske hvilke ting [d] der plejer at komme før, efter eller samtidig med hinanden, og derfor dygtigst til at forudsige, hvad der ville komme næste gang. Tror du, at han vil være tiltrukket af hele det liv? Vil han misunde de folk, der har status og magt dernede? Eller vil han ligesom Homers Achilles langt foretrække at “trælle for daglejerløn for en fattig fæster” og finde sig i hvad som helst, hvis bare han kan slippe for at have deres meninger og at leve ligesom dem?’

[e] ‘Ja, det tror jeg,’ sagde han. ‘Han vil være parat til at finde sig i hvad som helst, bare han kan undgå at leve ligesom dem.’

‘Der er en ting mere, du skal overveje,’ sagde jeg. ‘Hvad sker der, hvis sådan et menneske går ned i hulen igen og sætter sig på sin gamle plads? Vil hans øjne ikke fyldes af mørke, når han kommer direkte fra Solens lys?’

‘Jo, fuldstændig,’ sagde han.

‘Men hvad nu hvis han igen skal konkurrere med de gamle fanger om at genkende skygger, [517] mens han stadig ser dårligt, fordi hans øjne endnu ikke har fået synet igen? Og hvad hvis denne tilvænningsperiode er ganske lang? Vil det ikke ende med, at han bliver til grin? Vil folk ikke sige, at rejsen ud af hulen har ødelagt hans øjne, og at det slet ikke er værd at prøve at komme derop? Og hvis nogen forsøger at befri dem og føre dem ud af hulen, vil de gøre alt for at pågribe ham og slå ham ihjel, vil de ikke?’

‘Jo,’ sagde han, ‘det vil de.’

3 [b] ‘Det var altså billedet, Glaukon,’ sagde jeg. ‘Nu skal du så sætte det hele i forbindelse med det foregående ved at lade den synlige verden svare til fangernes tilværelse, og lade lyset fra bålet svare til solens lys. Og hvis du sidestiller rejsen op af hulen og synet af tingene deroppe med sjælens opstigning til fornuftens verden, er det ikke helt ved siden af – i hvert fald ikke efter min mening, og det var jo den, du gerne ville høre. Om det så også er sandt, ved kun gud. I hvert fald er det min opfattelse, at det sidste af det, der kan erkendes, er det godes form – og den er ikke nem at se. Men har man først set denne form, må man regne ud, [c] at den er årsag til alt hvad der er godt og smukt overalt. I den synlige verden har den født lyset og lysets herre, og i fornuftens verden er den selv herre over – og årsag til – sandhed og fornuft. Endelig er det min opfattelse, at man må have set denne form for at kunne handle fornuftigt i både sit private og i sit offentlige liv.

‘Det er jeg enig i,’ sagde han. ‘I hvert fald så enig, som jeg kan være.’

‘Der er noget andet, du også gerne skal være enig i,’ sagde jeg. ‘Synes du, det er så

mærkeligt, at dem der er kommet hertil, ikke ønsker at beskæftige sig med menneskers anliggender? [d] Eller at deres sjæl altid higer efter tilværelsen oppe over hulen? Det er vel hvad man kunne forvente, hvis det her også følger det billede, vi har beskrevet.'

'Ja,' sagde han. 'Det er hvad man kunne forvente.'

'Hvad så med det følgende?' spurgte jeg. 'Prøv at forestille dig, at en af dem vender tilbage til menneskenes verden og alle dens problemer efter at have betragtet den guddommelige verden. Han kan stadig ikke rigtig se noget, fordi han endnu ikke har vænnet sig ordentligt til mørket dernede, men han bliver alligevel kastet ud i forskellige opgør – i retten og andre steder – [e] om skygger af retfærdighed eller om de statuer, der kaster skyggerne. Og han tvinges til at kæmpe om, hvordan disse ting opfattes af folk der aldrig har set selve retfærdigheden. Kan det komme bag på nogen at denne mand fremstår klodset og latterlig?'

'Nej, overhovedet ikke,' sagde han.

[518] 'Men hvis man nu er et fornuftigt menneske,' sagde jeg, 'så vil man huske, at der findes to forskellige synsforstyrrelser med to forskellige årsager: skiftet fra lys til mørke og fra mørke til lys. Man vil gå ud fra, at noget lignende gælder for sjælen, og derfor vil man ikke uden videre finde det latterligt, hvis en sjæl er i vanskeligheder og ikke rigtigt kan orientere sig. Man vil tværtimod undersøge, om dette menneskes sjæl er vendt tilbage fra en mere oplyst tilværelse og endnu ikke har vænnet sig til mørket, eller [b] den er på vej fra stor uvidenhed mod større oplysning og er overvældet af det stærke lys. Den første vil man betragte som lykkelig for det han har set, og det liv han har. Men den anden vil man have ondt af. Og hvis man endelig føler trang til at grine ad ham, så vil man være mindre latterlig end hvis man grinede ad den person, der er vendt tilbage fra lyset oven over hulen.'

'Ja, det lyder meget fornuftigt,' sagde han.

4 'Men hvis det er sandt,' sagde jeg, 'så må vi afvise, at uddannelse er alt det, nogle

folk udråber det til. De påstår jo nærmest, [c] at de kan give viden til en sjæl, som ikke har nogen viden i forvejen. Som om de kunne give blinde øjne evnen til at se.'

'Ja, det er, hvad de påstår,' sagde han.

'Men vores fremstilling her,' sagde jeg, 'viser, at evnen til at vide noget findes i ethvert menneskes sjæl. Ligesom et øje, der kun kan drejes væk fra mørket og imod lyset, hvis hele kroppen drejer med, skal vores redskab til forståelse sammen med hele sjælen gradvis vendes bort fra al tilblivelse, indtil sjælen kan klare synet af det værende og især den klareste del af det værende. [d] Det er den del, vi kalder det gode. Ikke sandt?'

'Jo.'

'Uddannelse er altså det fag, der skal finde den letteste og mest effektive måde at dreje dette redskab rundt på,' sagde jeg.

'Ikke det fag, der skal give det evnen til at se. Man må gå ud fra, at det har denne evne i forvejen, men vender forkert og kigger i den forkerte retning, og så bør man forsøge at rette op på det.'

'Ja, det ser sådan ud,' sagde han.

'Sjælens gode egenskaber, som vi kalder dem, er måske ikke så forskellige fra kroppens gode egenskaber. Det er jo rigtigt, [e] at man først får de andre egenskaber gennem tilvænning og træning, men det er anderledes med evnen til at tænke. Den tilhører tilsyneladende en langt mere guddommelig del af sjælen, der aldrig mister denne evne og kan være nyttig og gavnlig – eller skadelig og ubrugelig – [519] alt efter om den vender rigtigt eller forkert. For eksempel er der de mennesker der er kendt for at være både onde og højt begavede. Har du aldrig bemærket, hvor hurtig og præcis deres lille sjæl er til at gennemskue de ting som optager den? Dens syn fejler altså ikke noget. Men sjælen er blevet tvunget ind i ondskabens tjeneste – og det medfører en

direkte sammenhæng mellem skarpheden af dens syn og størrelsen af de skader den forvolder.’

‘Ja, lige netop,’ sagde han.

‘Men det kunne være gået meget anderledes,’ sagde jeg. ‘Sæt nu man havde grebet ind meget tidligt i barndommen og befriet disse menneskers sjæl for den byrde, [b] det er at komme til verden. Så ville man have skåret den fri af de blylodder, som er skabt af spisning, fråseri og andre af den slags nydelser, og som trækker sjælens blik nedad. Hvis den var blevet fri af denne dødvægt og havde vendt sit blik mod sandheden, så ville den samme sjæl hos de samme mennesker have set sandheden lige så klart som de ting, der nu optager den.’

‘Det lyder sandsynligt,’ sagde han.

‘Er der ikke noget andet, som også lyder sandsynligt?’ spurgte jeg. ‘Ja, som faktisk er en nødvendig konsekvens af det vi har sagt? Er det ikke rigtigt, at man ikke kan styre en by ordentligt, [c] hvis man er uden uddannelse og ikke har nogen erfaring med sandheden? Eller hvis man har fået lov til at bruge hele sit liv på at uddanne sig? Folk uden uddannelse mangler det mål i tilværelsen, som alle deres handlinger bør sigte mod, både privat og offentligt. Og dem der kun har brugt deres liv på uddannelse, vil aldrig frivilligt give sig til at *gøre* noget, fordi de tror, at de er emigreret til de saliges øer, allerede mens de er i live.’

‘Det er sandt,’ sagde han.

‘Det er altså op til os,’ sagde jeg, ‘at få de bedste naturer til at nå frem til det studium, vi beskrev som det vigtigste og mest krævende [d] – til at foretage denne opstigning og til at se det gode. Og når de har gjort det – når de har foretaget denne opstigning og fået et grundigt indblik i det gode – så må vi ikke give dem lov til det, de får lov til i dag.’

‘Og hvad er det?’

‘At blive uden for hulen,’ sagde jeg. ‘At nægte at vende tilbage til fangerne og at undgå at tage del i det hårde slid og få den tilsvarende belønning – som så kan være mere eller mindre værdifuld.’

‘Det virker da ikke rimeligt,’ sagde han. ‘Skal de ikke have lov til at leve et så godt liv som muligt?’

[e] ‘Kære Glaukon,’ sagde jeg. ‘Nu glemmer *du* også, at en lov ikke skal forsøge at sikre særlige fordele til en bestemt gruppe i byen. En lov skal være til gavn for byen som helhed. Den skal skabe harmoni mellem borgerne gennem overtalelse og tvang [520] og få hver gruppe til at bidrage med det de kan til fællesskabet. Når loven skaber den slags mennesker i byen, er det ikke for at alle skal kunne gå den vej de vil, men for at bruge borgerne til

sit eget formål – at binde byen sammen.’

fra *Platon: Samlede værker i ny oversættelse IV*, oversat af M. Harbsmeier, S. Lund Jørgensen, R. Sevelsted og C.G. Tortzen, Gyldendal 2013